

Sanat haltuun -hanke vei lukutaitoa ammattikouluihin

Sanat haltuun -työpajat ovat saaneet noin 5000 huonosti lukevaa suomalaista nuorta kiinnostumaan kirjoittamisesta ja ymmärtämään lukutaidon merkityksen. Työpajat innostavat heikot lukijat lukemaan ja parantamaan lukutaitoaan. Hanke luotiin alun perin ammattioppilaitosten teknisten alojen opiskelijoiden lukutaidon vahvistamiseksi. Lukukeskus ja UPM järjestivät 100 toiminnallista lukutaitotyöpajaa ammattikouluissa eri puolella Suomea vuosina 2017–2018. Opetusmalli paljastui niin tehokkaaksi, että se on saanut uusia muotoja. Menetelmää sovelletaan nyt myös peruskoulun erityisopetuksessa, sairaalakouluissa ja vankiloissa.

Julkaistu: 16. lokakuuta 2019 | Kirjoittanut: Emmi Jäkkö

Poikien lukutaito tarvitsee erityistä tukea

Hyvä lukutaito vahvistaa sosiaalista identiteettiä ja yhteiskunnallista tasa-arvoa. Se antaa myös pohjan pärjätä informaatioyhteiskunnassa ja nykyisessä työelämässä. Lukutaito ei merkitse vain mekaanista osaamista tai kielioppia; selvitäkseen arkielämästä on pystyttävä ymmärtämään yhä monimuotoisempia tekstejä ja käsiteltävä entistä pirstaloituneempaa tietoa.

Tutkimusten mukaan suomalaisnuorista joka kymmenennellä on heikko lukutaito, pojista jopa 16 prosentilla. Ero tyttöjen ja poikien osaamisen välillä on kasvanut OECD-maiden suurimmaksi. (Vettenranta ym. 2016.) Lukukeskuksen Sanat haltuun -hankkeen yhteydessä teettämässä kyselyssä (ks. Jäkkö 2018) huomattava osa ammattioppilaitosten teknisten alojen opiskelijoista ei kokenut lukemista itselleen tärkeäksi, eikä nähnyt esimerkiksi lukutaidon ja työelämän yhteyttä. Vain hieman reilu kymmenesosa 356 vastanneesta kertoi lukevansa pärjätäkseen työelämässä. Siksi etenkin poikien lukutaidon parantamiseksi on tehtävä työtä. Vaarana on, että poikien heikko lukutaito rajoittaa heidän elämänsä ja vaikeuttaa menestymistä jatko-opinnoissa ja työelämässä.

Suomessa on selvästi enemmän syrjäytyneitä nuoria kuin muissa Pohjoismaissa. Lähes 16 % 20–24-vuotiaista suomalaisnuorista on kokonaan koulutuksen ja työelämän ulkopuolella. (Eurostat 2016.) Hyvä lukutaito on yksi avaintekijä syrjäytymisen ehkäisyssä. Ihmiset, jotka lukevat enemmän, saavuttavat todennäköisemmin hyvän koulutustason ja menestyvät myös työelämässä. Yksi tehokkaimpia syrjäytymistä ehkäiseviä tekijöitä on opintojen jatkaminen peruskoulun jälkeen.

Sanat haltuun -hanke haluttiin suunnata erityisesti ammattikoulujen teknisten alojen opiskelijoille. Heistä valtaosa on poikia, ja lukutaidon kehitys jää ammattikoulussa vähäiseksi peruskoulun jälkeen verrattuna lukion käyneiden lukutaitoon (Hakkarainen 2016).

Räppiä analysoimalla kielen tuntijaksi

Poikien lukutaidon rapistumisen syyt ovat moninaisia. Poikien lukutaidon tunnistamisessa ja kehittämässä on tärkeää löytää poikia kiinnostavia tekstejä ja tekstityyppejä ja laajentaa heidän käsitystään lukemisesta. Jos kaunokirjallinen teos ei tunnu omimmalta lukemisen muodolta, nuoria voi kannustaa vaikka tietokirjojen tai rap-lyriikoiden pariin.

Sanat haltuun -työpajojen teemaksi valittiin juuri rap-lyriikka, jota analysoimalla tarkastellaan tekstien merkityksiä. Opiskelijoille tutujen rap-lyriikoiden kautta päästään keskustelemaan yleisellä tasolla tekstien rakenteesta, merkityksistä ja lukutaidon tärkeydestä.

Ammattioppilaitoksissa Sanat haltuun -työpajoja vetivät kirjoittamisen ja sanataiteen opettaja Aleksis Salusjärvi sekä muusikko, rap-artisti Mikko Sarjanen. Vetäjiksi haluttiin kirjoittamisen ja lukemisen ammattilaisia, joilla olisi omakohtainen suhde rap-musiikkiin. Sarjanen on toiminut rap-artistina 20 vuotta. Hän on siis paitsi tiedollinen auktoriteetti myös nuorille tuttu esikuva. Salusjärvi on valmistunut kirjoittajaopinnoista ja työskentelee toimittajana. Yhdessä he pystyivät luomaan oppimisympäristön, jossa tekstianalyysin ja oppilaan väliltä katosivat kynnykset.

Ammattioppilaitosten työpajoissa lukutaitoa lähestyttiin käytännönläheisesti ja nuorten omat kiinnostuksen kohteet huomioiden. Lukutaitotyöpajojen suunnitteluun osallistui hankkeen alkuvaiheessa ammattikoulujen äidinkielen opettajia, lukutaidon ja lukemisen asiantuntijoita ja alan tutkijoita. Työpajojen sisältö muokattiin etenkin ammattikoulujen opetussuunnitelmaan sopivaksi ja siellä opiskelevia nuoria kiinnostavaksi. Työpajat olivat osa pakollisia äidinkielen oppitunteja, siksi oli tärkeää, että ne vastasivat opetussuunnitelmaa. Työpajoihin osallistui aina koko äidinkielenryhmä opiskelijoiden sukupuolesta riippumatta, mutta käytännössä työpajoihin osallistuneet olivat muutamia yksittäisiä opiskelijoita lukuun ottamatta poikia.

Ammattioppilaitoksissa toteutetun hankkeen päätyttyä työpajoja on vetänyt laajempi joukko rap-musiikin tekijöitä ja sanataiteen ammattilaisia, ja opetussisältöjä on muokattu mm erityisopetukseen sopiviksi yhdessä puheterapeutin ja erityisopettajien kanssa.

Uutta asennetta lukemiseen

Sanat haltuun -hankkeen yhteistyökumppanina toimi Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otus. Otus seurasi tiiviisti hankkeen etenemistä ja tuotti tutkimustietoa ammattikoululaisten lukutaidon tilasta ja työpajojen vaikuttavuudesta. (Jäkkö 2018.)

Työpajojen vaikuttavuuden arviointi perustui lukutyöpajojen aikana kerättyyn opiskelijapalautteeseen että tutkijan havaintoihin. Palautetta kerättiin ensimmäisistä työpajoista, ja sisältöjä kehitettiin havaintojen perusteella. Opiskelijat täyttivät kyselylomakkeet ennakkoon noin viikkoa ennen työpajaa sekä työpajan jälkeen. Vaikuttavuustutkimus perustuu yhteensä viidentoista työpajan arvioon, joista vastauslomakkeita analysoitiin yhteensä 356 kappaletta. Kyselyiden lisäksi arviointitietoa kerättiin havainnoimalla työpajatilanteita.

Otuksen tekemän selvityksen perusteella käsitykset lukemisesta muuttuivat monella. Monessa tapauksessa opiskelijat ymmärsivät lukutaidon ja lukemisen käsitteen olevan paljon laajempi kokonaisuus kuin mitä he ennalta luulivat. Kirjojen lukeminen nähtiin tyypillisesti tylsänä ja vaikeana, eikä opiskelijoilla ollut motivaatiota lukemiseen tai työpajaan osallistumiseen. Rap-musiikin kautta tekstien merkitysten pohtiminen nähtiin kuitenkin paljon mieluisampana ja lopulta palautteet työpajan sisällöistäkin olivat hyvin myönteisiä.

6 huomiota ammattioppilaitoksissa pidetyistä Sanat haltuun -lukutyöpajoista

1. Opiskelijoiden ennakkokäsitys omasta lukutaidosta oli positiivinen

Opiskelijoiden kyselyistä selvisi, että valtaosa opiskelijoista ymmärsi oman arvionsa mukaan sujuvasti erilaisia tekstejä. Helpoimmin ymmärrettävinä teksteinä mainittiin uutis- ja lehtiartikkelit ja some-viestit. Vaikeuksia koettiin vanhojen tekstien ja sanojen ymmärtämisessä sekä pitkien tekstien ja kirjojen, erityisesti kaunokirjallisuuden lukemisessa. Suurin osa opiskelijoista kertoi lukiessaan kiinnittävänsä huomiota tekstin sanomaan, juoneen sekä tekstin totuudenmukaisuuteen. Kirjoittajan tai tekstin tavoitteisiin sen sijaan kiinnitetään vähemmän huomiota.

2. Lukeminen ei ole opiskelijoille tärkeää

Huomattavan suuri osuus palautekyselyyn vastanneista ei kokenut lukemista itselleen tärkeäksi. Lukemiseen ja erityisesti pitkiin teksteihin ei jakseta keskittyä, ja ne vievät liikaa aikaa. Suuri osa kuitenkin lukee lyhyitä uutisjuttuja ja sosiaalista mediaa tietääkseen, mitä maailmalla tapahtuu ja miksi. Osa kokee saavansa lukemisen välityksellä myös elämyksiä. Elokuva-, tv-sarja-, musiikki- sekä pelitekstit olivatkin uutisten ja somen sekä blogitekstien lisäksi luetuimpia tekstilajeja. Vain hieman reilu kymmenesosa vastanneista kertoi lukevansa työelämässä pärjätäkseen.

3. Lukutaitotyöpajat eivät herättäneet ennakkoon kovin suurta kiinnostusta

Useimmat opiskelijoista kertoivat ennakkokyselyssä, ettei työpaja kiinnosta. Osa kertoi kuitenkin odottavansa nimenomaan oman lukukiinnostuksen lisääntymistä. Lukutyöpajoilta toivottiin myös lukuvinkkejä sekä tietoa siitä, miten omaa lukutaitoa voisi kehittää. Pieni osa odotti työpajoilta myös lukukokemusten jakamista muiden kanssa.

4. Työpajoissa kädyt keskustelut herättivät pohtimaan lukutaidon merkitystä

Työpajoissa konkreettisiin tehtäviin osallistuminen oli aktiivisempaa kuin yleinen keskustelu. Työpajojen hyödyllisyyttä arvioitaessa on kuitenkin tärkeä huomata, että vaikka keskusteluaktiivisuus pajoissa ei ollut kovin suurta, kirjallisen palautteen perusteella nuoret kokivat nimenomaan vapaan keskustelun hyödyllisenä ja olivat myös pohtineet ja oivaltaneet asioita itsenäisesti. Opiskelijat kuuntelivat vetäjiä melko keskittyneesti, ja vaikka oppilaat eivät innostuneet keskustelemaan ääneen, olivat työpajat silti herättäneet heissä monenlaisia ajatuksia, jotka ilmenivät kirjallisesta palautteesta. Työpajoihin osallistuneen tutkijan havaintojen mukaan nuorten ajatukset siitä, hyväksyvätkö muut heidän ajatuksensa ja miten ne vaikuttavat nuoren asemaan ryhmässä, saattoi vaikuttaa keskusteluaktiivisuuteen.

5. Rap-musiikki sai opiskelijat innostumaan

Keskustelunaiheena rap-musiikki ja riimit herättivät selvästi kiinnostusta ja niiden avulla oli helppo lähestyä lukemisen teemaa. Rap-muusikon läsnäolo työpajassa sekä ns. yhteinen kieli ja puhetyyli nuorten kanssa rentouttivat ilmapiiriä ja avasivat vuorovaikutuksen mahdollisuuksia.

6. Puolet oppi työpajoissa jotain uutta ja yli viidesosa koki pohtineensa omaa suhdettaan lukemiseen

Työpajojen hyödyllisyyden mittarina voidaan pitää ennen kaikkea sitä, miten laajasti kohderyhmä koki hyötyneensä pajoista ja miten laajoja oppimis- tai pohdintavaikutuksia työpajoilla saatiin aikaan. Tulosten perusteella noin puolet opiskelijoista koki oppineensa työpajoissa jotakin uutta, ja viidesosa oli pohtinut omaa suhdettaan lukemiseen. Opiskelijat myös oivalsivat, ettei lukeminen liity pelkästään kirjoihin, vaan se voi olla myös muunlaista tekstien lukemista. Tuloksen voi nähdä olevan hyvä siihen nähden, miten alhainen nuorten lukumotivaation lähtötaso hankkeen alussa oli.

Ammattikoululaisista

50% oppi uutta

”Ehkä nyt tiedän paremmin mitä kannattaa klikata.”

”Ajattelen enemmän kuka on tekstin luonut ja kenelle.”

”Opeteltiin neutraalien ja värittyneiden lauseiden eroja.”

30% kiinnostui erilaisista teksteistä, kuten rap-lyriikoista ja runoudesta

”Musiikkiakin voi lukea, olen yleensä vain tulkinnut paljon kapeammin.”

”Uskon, että mietin esim. biisejä kuunnellessa niiden tarkoitusta.”

”Oppi ajattelemaan sanoituksia paremmin eri näkökulmista.”

Yli 20% pohti uudella tavalla suhdettaan lukemiseen

”Se oli jännää et kaikki on lukemista.”

”Et se ei oo pelkkää kirjojen ääres kykkimistä.”

”Tämä avasi asioiden lukemista isommalla tasolla kuin kirjoista.”

Palautetta opettajilta

Työpajoihin osallistuneiden opiskelijoiden lisäksi palautetta kerättiin myös ammattiopistojen äidinkielen opettajilta. Opettajat saivat itse valita ovatko läsnä työpajan ajan. Suurin osa halusi olla seuraamassa pajaa, ja näiltä opettajilta kerättiin palautetta, jonka perusteella pajojen sisältöä muokattiin hankkeen edetessä.

”Vetäjät toivat hyvin esille fiktiivisen tekstin kaksois- ja piilomerkitykset, mitä ammattiteksteissä ei ole. Päivän anti oli siksikin tärkeä, että suurin osa ryhmistä ei pääse koulua pidemmälle opinto- tai kulttuurikäynneille jo kustannussyistä. Nyt heille kustannettiin työpaja oppilaitokseen, ja amisnuoria kuultiin ja nähtiin.” (Äidinkielen opettaja, Omnian ammattiopisto)

”Kaiken kaikkiaan pajat olivat onnistuneita ja myös opettajan näkökulmasta avartavia. Näin opiskelijat puhumassa asioista, jotka he osaavat, ymmärtävät ja jossa ovat hyviä.” (Äidinkielen opettaja, Ammatti-instituutti lisakki)

”Jotkut opiskelijat ottivat oppitunnilla tai tilaisuuden jälkeen kontaktia pajanpitäjiin, vaikka perusoppitunnilla työskentelystä tai aina tilassa olemisestakaan ei tule mitään. Opiskelijoista nousi siis esiin uusia ja myönteisiä puolia, ja ajattelen nämä hienoina onnistumisina kaikille osapuolille.” (Äidinkielen opettaja, Stadin ammattiopisto)

”Opiskelijapalautte oli todella positiivista; moni sanoi pajojen ja kannustavan palautteen olleen tosi iso asia! Olen todella onnellinen opiskelijoidemme puolesta. Tämä kantaa varmasti pitkälle!” (Äidinkielen opettaja, Kouvolan Seudun ammattiopisto)

Toimintamalleja opetuksen tueksi

Työpajojen lisäksi Lukukeskus kehitti hankkeen aikana uusia toimintamalleja. Sanat haltuun -hankkeen sisällöt ja työpajamallit luotiin yhteistyössä monipuolisen asiantuntijaryhmän kanssa. Sisältöjä kehitettiin hankkeen kuluessa opiskelijoilta ja opettajilta saadun palautteen mukaisesti. Sanat haltuun -hankkeen verkkosivuilla on julkaistu työpajamalli, jonka avulla kuka tahansa voi pitää rap-työpajan. Selkeästi etenevät tehtävät ja ohjeet on koottu valmiin 90 minuutin työpajan pitämiseksi.

Toisen asteen oppilaitosten lisäksi työpajoista luodaan omat oppituntimallit perusopetukseen ja vankilatyöhön. Ne valmistuvat vuonna 2020 ja soveltuvat kaikille näillä aloilla työskenteleville. Sanat haltuun on laajentunut yksittäisestä hankkeesta toimintamalliksi, jota toteutetaan tällä hetkellä Uudenmaan ja Pirkanmaan alueen vankeinhoidossa sekä Uudenmaan alueen erityisopetuksessa. Samalla perustyötä jatketaan ammatillisen koulutuksen parissa. Toimintaan on tullut mukaan logopedi ja terapeutti Hanna Markkanen sekä Kriminaalihuollon tukisäätiössä nuorisotyötä tekevä Kimmo Gustafsson. Lisäksi työpajatoiminnassa ovat mukana uusina tekijöinä rap-artistit Hanna Yli-Tepsa ja Ilja Lehtinen.

Emmi Jäkkö on Lukukeskuksen viestintä- ja hankepääällikkö. Hän vastasi Sanat haltuun -hankkeen suunnittelusta ja toteutuksesta yhdessä työpajan vetäjien, tutkijoiden ja laajan asiantuntijajoukon kanssa.

Lisätietoa hankkeesta, tietoa lukemisesta, videoita sekä työpajamalli osoitteessa www.sanathaltuun.fi (<http://www.sanathaltuun.fi>).

*Sanat haltuun -loppuraportti (<https://cld.bz/bookdata/GtCOuuu/basic-html/page-1.html>),
Lukukeskus 2018.*

Lähteet

Eurostat (2016). Education, employment, both or neither? What are young people doing in the EU? Patterns substantially change by age and over time. Newsrelease 155/2016, 11.8.2016.

Saatavilla: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7590616/3-11082016-AP-EN.pdf/c0393ef3-2ea1-455a-ab64-2271c41fd9d4>

(<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7590616/3-11082016-AP-EN.pdf/c0393ef3-2ea1-455a-ab64-2271c41fd9d4>)

Hakkarainen, A. (2016). Matematiikan ja lukemisen vaikeuksien yhteys toisen asteen koulutuspolkuun ja jatko-opintoihin tai työelämään sijoittumiseen. Väitöskirja. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2035-5>

(<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2035-5>)

Jäkkö, E. (toim.) (2018). Sanat haltuun. Ammattikoululaisten lukutaidon puolesta. Rap-
musiikilla lukemisen mestariksi. Hankkeen loppuraportti. Helsinki: Lukukeskus ja UPM.

Saatavilla: <https://cld.bz/bookdata/GtCOuuu/basic-html/page-1.html#>

(<https://cld.bz/bookdata/GtCOuuu/basic-html/page-1.html>)

Vettenranta, J., Välijärvi, J., Ahonen, A., Hautamäki, J., Hiltunen, J., Leino, K., Lähteinen, S.,
Nissinen, K., Nissinen, V., Puhakka, E., Rautopuro, J. & Vainikainen, M.-P. (2016). PISA 15
Ensituloksia. Huipulla pudotuksesta huolimatta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2016:
41. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-436-8>
(<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-436-8>)

Artikkeliin viittaaminen

Jäkkö, E. (2019). Sanat haltuun -hanke vei lukutaitoa ammattikouluihin. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*,
10(6). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2019/sanat-haltuun-hanke-vei-lukutaitoa-ammattikouluihin> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2019/sanat-haltuun-hanke-vei-lukutaitoa-ammattikouluihin>)